

BİRÜNİ VE ŞEHRİSTANİ'NİN İZİNDE DİNLER TARİHİ YAZILARI

Fuat AYDIN, Eskiyei Yayınları, Ankara, 2012, 320s.

Yunus KAYMAZ*

İnsan her vakit kendini anlama çabası içinde olmuştur ve bu kendini anlama gayreti insanlığın varoluşundan beri insanlıkla birlikte bulunmuştur. Bu anlam arayışı sürecinde ise kayda değer bir yer tutan “Din” olgusu insanoğlunun merakını hep celbede gelmiştir. Diğer din taraftarları gibi Müslümanlar da bu araştırmalardan geri durmamış ve kendi milel-nihal geleneklerini oluşturmuşlardır. Özellikle Biruni, Şehristani ve İbni Nedim gibi yazarlar modern dönemde bilimin zorunlu bir şartı olan objektif kavramını ihlal etmemişler ve bunu ölçü alarak nitelikli eserler ortaya koymuşlardır. Bu eserimizde yazar da bu geleneğin devamı olduğunu düşündüğü bir kısmı yayınlanmış bir kısmı ise henüz yayınlanmamış yazılarını bir araya getirmiştir.

Yazar önsözde dinler tarihinin Türk toplumundaki gelişim seyrinden bahsetmektedir. Zira İbni Nedim, Şehristani ve Biruni dışında Osmanlı toplumunda dinler tarihi alanında çalışmaların azlığından ve bir geleneğin oluşmamasından yakınmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından sonra dahi bu alanda gereken çalışmaların yapılamadığını sadece Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kurulduktan sonra biraz da olsa kılmıldamanın yaşandığını söylemektedir.

Birinci bölümün başlığı “Anadolu Kökenli Hıristiyan Mezhepleri”dir. Yazar bu bölümde Anadolu'daki Hıristiyan mezheplerini incelemeyden önce Hıristiyanlığın Anadolu'daki yayılışının nasıl gerçekleştiğini daha sonra bunların nasıl müstakil bir mezhep haline geldiklerini anlatacağını belirterek yazısına başlar.

Giriş bölümünde ortaya konan usul takip edilerek Hıristiyanlığın Anadolu'ya nasıl yayıldığı konusu işlenir. Burada Konstantin dönemine kadar ki Hıristiyanlığın geçirdiği sıkıntı ve takibatlar bununla birlikte Konstantin'den sonra dinin yayılışı ve resmi din haline gelmesi anlatılır. Yazar Hıristiyanlığın yayılışını anlattıktan sonra Anadolu'daki Hıristiyan mezheplerinin nasıl oluştuğu konusuna geçer ve bunları iki ana başlık altında ele alır. Öncelikle asıl bölünmenin gerçekleştiği Katoliklik-Ortodoksluk daha sonra ise Doğu Hıristiyanlarının kendi içinde bölünmesi konusu işlenir. Mezheplerin oluşum süreci anlatıldıktan sonra yazar Osmanlı'dan günümüze kadar gelmiş

* Arş. Gör. SAÜ İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi ABD (ykaymaz@sakarya.edu.tr)

olan Anadolu'daki Hıristiyan mezheplerin hangileri olduğunu belirtir ve bunların her birini ayrı bir başlık altında inceler.

Kitabın ikinci bölümünün başlığı "Mormonlar İsa Mesih'in Son Gün Azizleri Kilisesi"dir. Yazar bölümün başında Mormonlar'ın nasıl ortaya çıktığını, kurucusunun kim olduğunu, kutsal kitaplarının nasıl oluştuğunu, ilk olarak nerede ortaya çıktıklarını ve nerelere yayıldıklarını özetle anlatır. Yazar daha sonra Mormonlar'ın kurucusu olan Joseph Smith'den sonra ana gövdeden kopan Mormon dini gurupların nasıl oluştuğundan bahseder ve bunların en önemlilerini kısaca anlatır. Mormonlar hakkındaki bu tarihi bilgiyi verdikten sonra onların inanç esaslarına geçer ve Mormonlar'ın Tanrı, insan, peygamberlik ve vahiy anlayışları üzerinde durur. Burada özellikle Mormonlar'ın vahiy anlayışlarındaki farklılıklar diğer dinlere nispetle çarpıcıdır. Zira yeryüzünde bulunan diğer dinlerden farklı olarak bitmiş bir vahiy değil, sürekli yenilenen ve değişen bir vahiy anlayışı söz konusudur. Daha sonra mabetler ve icra edilen ayinler konusu anlatılır. Bu bölümün sonunda ise Mormonlar'da misyonerlik faaliyetleri derinlemesine incelenir. Misyonerliğin ne zaman ortaya çıktığı, bunun tarihi süreci, misyonerlerin nasıl yetiştirildiği ve son olarak Misyonerliğin Türkiye yansımaları anlatılır.

Üçüncü bölümün başlığı "Kuran'ın Ehl-i Kitap Eleştirisi"dir. Yazar bu bölümde Kuran'da yer alan ayetleri göz önüne alarak Kuran'ın ehl-i kitaba eleştirisini iki başlık altında inceler; birincisi ehl-i kitabı öven ikincisi ise ehli kitapla ilgili olumsuz ifadeler barındıran ayetlerdir. Öncelikle ehl-i kitap kavramı altında her iki dine(Yahudilik-Hıristiyanlık) ait ifadeleri, daha sonra da tek tek yani sadece Yahudilere ait olanları daha sonra da sadece Hıristiyanlara ait olan ifadelere yer verir. Her iki dinin de bakış açısı anlatılırken onlara ait övgü ifadeleri de olumsuz ifadeler de ayrı ayrı ele alınmıştır.

Dördüncü bölümün başlığı " Osmanlı Ulemasının Yahudilik ve Hıristiyanlık Bilgisi (Kâtip Çelebi Örneği)" dir. Yazar bu bölümde Osmanlı döneminde milel-nihal tarzında çalışmaların çok yetersiz olduğunu söyler. Bu nedenle Osmanlı ulemasının diğer dinlerle alakalı bilgisinin ne ölçüde olduğu hakkında fikir yürütmemizin çok zor olduğunu dile getirir. Ama ulema içinde arkasında eser bırakanların olduğunu da belirterek Kâtip Çelebi üzerinden konuyu anlatmaya başlar. Yazar Kâtip Çelebi'nin Yahudilik ve Hıristiyanlık ile olan ilgisini farklı başlıklar altında ele alır. Kâtip Çelebi'nin bakış açısıyla Yahudilerin kutsal kitabı ve Yahudi mezhepleri anlatılır, bunlardan sonra Kâtip Çelebi'nin Yahudi bilgisinin kaynağı tartışılır. Yahudilikten sonra Hıristiyanlıkta kutsal kitap, İncillerin tahrifi, sakramentler, din adamları ve Hıristiyanların diğer dinlere bakışı anlatılır. Bütün bunlardan sonra

genel bir değerlendirme yapılır ve yazının sonunda Keşfu'z-Zunun'dan Tevrat ve İncil bölümleri alıntılanarak yazı bitirilir.

Beşinci bölümün başlığı “ Divan-u Luğati't-Türk'e Göre XI. Yy'daki Türklerde Ölüm ve Ölüm Sonrası Uygulamalarla İlgili Kavramlar”dır. Yazar bu bölümde Divan-u Luğati't-Türk'ün önemine kısaca değindikten sonra bu kitapta yer alan ölümle alakalı kelimeleri incelemeye başlar. Öncelikle ölüm kelimesini karşılamak üzere kitapta hangi kelimelerin kullanıldığını, ölünün gömülmesinde kullanılan kavramlar, mezarla ilgili kavramlar, defin sonrası verilen yemeğe verilen isimler ve son olarak ahiret, cennet ve cehennem kavramları üzerinde durur.

Altıncı bölümün başlığı “Karma ve Samsara Döngüsünde İnsan”dır. Yazar bu çalışmanın amacı olarak Hint dini düşüncesinde insanın özgürlük anlayışını incelemek olduğunu söyler. Yazar; “Karma”, “Samsara” ve “Kast İnancı” etrafında konuyu işleyeceğini dile getirir. Şöyle ki öncelikle “Karma” inancını tanımlar ve bu inancın “determinizm” ile olan ilişkisini masaya yatırır. Daha sonra ise “Karma” inancından zorunlu olarak çıkan ve onun sonucu olan “Samsara” inancı incelenir ve bu iki inancın insanın özgürlük anlayışlarıyla olan ilişkisi anlatılır. Zira modern dönemde bu inancın insanın özgürlüğüne ters düştüğü söylenmektedir. Fakat yazar bazı Hintli düşünürlerin görüşlerine yer vererek aslında bunun bir özgürlüğün kısıtlaması değil, aksine insanın gelecek hayatını oluşturması anlamında gerçek özgürlük olduğunu, Hintliler tarafından böyle algılandığını ortaya koyar.

Yedinci bölümün başlığı “Dinlerde İlmihal ve Bir Budist Mahayana İlmihali(Mahayana –Madyamika Doktrini)’dir. Bu bölümde yazarımız iki ana Budist mezhebinden biri olan Mahayana mezhebinin içinde yer alan Madyamika koluna ait bir ilmihal örneğini incelemektedir. Şöyle ki öncelikle “İlmihal” kavramı üzerinde durulmuştur. İlmihal kelimesine karşılık batıda “ Catechism” kelimesinin kullanıldığı dile getirilir. Daha sonra ise yazarımız Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslam'da bu kavramın ne şekilde anlaşıldığını işlemektedir ve bu kelimeyi Budizm içinde ele alıp, örnek teşkil etmesi açısından Madyamika koluna ait bir ilmihal kesiti sunmaktadır.

Kitabın son bölümü olan ekler kısmında ise iki yazı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Ahmed Hamdi Akseki'ye ait olan “ Müslüman Kıyafetinde Gezen Bir Protestan Misyoneri İle Muhasebe” yazısının yazar tarafından latinize edilmiş şeklidir. Yazarımız Ahmed Hamdi Akseki'nin Sebilu'r-Reşad'daki bu yazısını latinize ederek yayınlamıştır. Yazıda başlıktan da anlaşılacağı gibi Ahmet Hamdi Akseki ile Müslüman kılığına girmiş bir Protestan misyonerin arasında geçen bir olay anlatılmaktadır. Zira bir otele Ahmet Hamdi Akseki Müslüman kıyafetli birinin sorularına muhatap olur

ve bunları cevaplar. Fakat Ahmet Hamdi onun Protestan olduğunu bilmemektedir, bunu daha sonra anlar. Misyoner ona Kuran'da yer alan Tevrat ve İncil'le alakalı metinlerin Tevrat ve İncil'e itaati emrettiğini dile getirir. Bu görüşünü desteklemek için de kendince yorumladığı ayetleri delil getirir. Akseki ise bu ayetlerin bu şekilde yorumlanamayacağını söylediikten sonra bunların her birini tek tek açıklar ve o da kendi görüşünü desteklemek üzere birtakım ayetlere başvurur. Ertesi gün Akseki çarşıda bu olayı arkadaşlarına anlatınca etrafındakiler o adamın aslında bir misyoner olduğunu Akseki'ye söylerler.

Ekler kısmının ikinci yazısı ise Rıza Tevfik'e ait "Zındık, Zendika, Mülhid, İlhad" yazısının yazar tarafından latinize edilmiş şeklidir. Rıza Tevfik bu yazıda "Ateizm" kavramı üzerinde durur ve yazı boyunca bu kavramın yerine kullanılan ve bu kavrama yakın olan kelimeleri inceler. Tevfik bu yazısında sadece doğu kaynaklarıyla yetinmez aynı zamanda batıdan da nasıl faydalandığını ortaya koyar.

Netice olarak belirlemek gerekirse incelediğimiz kitap kendi kaynaklarımız ve geleneğimiz ile dinleri nasıl anladığımız üzerine yoğunlaşmıştır. Modern din çalışmalarının büyük ölçüde batı kaynaklı olduğunu düşünürsek bizim de kendi iç dinamiklerimizle bir gelenek oluşturmamız kaçınılmaz olsa gerektir. Her ne kadar bilim evrensel de bilimin konusu olan şeyleri farklı geleneksel yöntemlerle işlemek zenginliktir diye düşünüyorum.